

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ: ДО ІСТОРІЇ ПИТАННЯ

Канцір Володимир Степанович - доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», професор

Крижановський Анатолій Станіславович - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»
УДК 343.352 (477)

A avut loc o revizuire istorică și juridică a dreptului penal intern în domeniul studierii infracțiunilor, care constau în acceptarea unei propuneri, promisiuni sau obținerea unui profit necuvenit. Aceasta oferă temeiuri pentru o înțelegere deplină a tendințelor și a vectorilor dezvoltării logice a acestei instituții în diferite etape ale dezvoltării atât a statului în ansamblul său, cât și a activității legale, în special. Principalele etape ale dezvoltării legislației naționale privind aspectele istorice și valoarea acestora sunt determinate pentru a înțelege necesitatea revizuirii anumitor dispoziții ale legislației penale, în special pentru prevenirea și combaterea corupției și corelarea acesteia cu standardele internaționale.

Cuvinte cheie: acceptarea unei propuneri, acceptarea unei promisiuni, primirea de beneficii nejustificate, răspunderea penală, serviciile publice, infracțiunile de corupție.

Проведён историко-правовой обзор отечественного уголовного права в плоскости изучения преступлений, которые заключаются в принятии предложения, обещания или получении неправомерной выгоды. Это дает основания для полного понимания тенденций и векторов логического развития этого института на разных этапах становления как государства в целом, так и законодательской деятельности, в частности. Определены основные этапы развития национального законодательства в отношении как исторических аспектов, так и их ценности для осознания необходимости в пересмотре некоторых положений уголовного законодательства, в частности, по предотвращению и противодействию коррупции, корреляции его к международным стандартам.

Ключевые слова: принятие предложения, принятие обещания, получения неправомерной выгоды, уголовная ответственность, публичные услуги, коррупционные преступления.

Historical and legal review of domestic criminal law was carried out in the area of study of crimes, which consist of accepting a proposal, a promise or obtaining unlawful benefits. This gives grounds for a full understanding of the trends and vectors of the logical development of this institute at different stages of the formation of both the state as a whole and legislative activity, in particular. The main stages of development of the national legislation concerning both historical aspects in general and their values are determined for the awareness of the necessity of revision of certain provisions of the criminal law, in particular, regarding the prevention and counteraction of corruption, its correlation with international standards.

Key words: acceptance of a proposal, acceptance of a promise, obtaining undue benefits, criminal liability, public services, corruption crimes.

Постановка проблеми. Огляд історії вітчизняного кримінального права у площині вивчення злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, дає підстави для повного розуміння тенденцій та векторів логічного розвитку цього інституту на різних етапах становлення як держави в цілому, так і законотворчої діяльності, зокрема. Історичні аспекти є генеруючою складовою усвідомлення необхідності у перегляді певних положень кримінального законодавства, зокрема, щодо запобігання та протидії корупції, кореляції його до міжнародних стандартів.

Аналіз досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди стали предметом кримінологічних та криміналістичних досліджень, зокрема, це такі автори, як проф. Д. І. Биковський, О. В. Грибовський, Л. М. Казанська, І. Є. Мезенцева, А. В. Настенко, О. М. Обушенко, Н. Р. Палій, А. А. Приходько, А. В. Холостенко та інші.

Водночас, дослідження питань кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди не знайшло свого детального, достатнього розроблення у кримінально-правовій літературі. Це, зокрема, пов'язано з тим, що, як правило, дане питання науковці розглядали лише дотично, у рамках кримінально-правової характеристики окремих складів злочинів або їх ознак.

Так, поняття та систему корупційних злочинів вивчали проф. М. І. Карпенко, В. Є. Скулиш, В. І. Тютюгін, А. І. Шило, Н. М. Ярмиш. Неправомірну вигоду як предмет складу злочину аналізували проф. О. П. Бабіков, Ю. В. Городецький, Г. С. Крайник, Р. Л. Максимович, П. Л. Фріс, а її співвідношення із поняттям «хабар» – О. М. Грудзур, О. О. Кашкаров. Питання кримінально-правової характеристики прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою розглядали проф. В. В. Калитаєв, В. Я. Ризак, Н. Р. Палій, Р. П. Томма, О. В. Узунова, зокрема, службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-пра-

вової форми – проф. О. О. Дудоров, Я. В. Ризак. Питання притягнення до кримінальної відповідальності за підкуп особи, яка надає публічні послуги, висвітлювали проф. О. В. Шемякін та В. П. Кушпіт. Кримінально-правову характеристику підкупу працівника підприємства, установи чи організації досліджували проф. В. В. Березнер, Ю. А. Комісарчук, С. В. Якімова.

Незважаючи на значну увагу до питань кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, можна констатувати, що спеціальні кримінально-правові розробки практично відсутні. Щоправда, на дисертаційному рівні досліджувались питання кримінальної відповідальності за зловживання впливом (Н. О. Кочерова); одержання незаконної винагороди працівником підприємства, установи чи організації (О. О. Кашкаров). Не можна оминати увагою дослідження проф. О. В. Шемякіна, в якому автор розглянув особливості протидії і запобігання корупційним злочинам у сфері професійної та службової діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Варто також навести працю проф. Д. О. Шумейка, в якій загалом проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Окрім того, на неправомірній вигоді, як предметі складу злочину, зацентровано у роботі проф. Ю. І. Шиндель, у якій автор розкрила особливості кримінально-правової характеристики зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги.

Однак, дослідження зазначених авторів зводилися до фрагментарного аналізу питань обраної тематики або до коментування окремих положень КК України.

Метою дослідження є спроба окреслити основні проблематики, які існують у кримінально-правовій площині щодо кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, а саме - їх історико-правовий реверс. Беззаперечно, що окремі питання є загальноновизнані, загальновідомі, інші, навпаки, надалі виступають предметом дискурсу, залишаються висвітленими фрагментарно.

Виклад основного матеріалу. Питання кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди належить до тих, які постають не тільки перед правозастосовними органами, але й перед науковцями. З цього приводу проф. П. В. Жовтан слушно зазначає, що таке явище порушує права та інтереси людини та стало однією з основних перешкод ефективному розвитку сучасного українського суспільства та держави. Відповідно, небезпека одержання неправомірної вигоди полягає у викривленні державним апаратом соціально-економічної політики держави, що відтак призводить до неможливості реалізовувати певну діяльність чесним громадянам та сприяє масовому залученню до неї представників злочинності [1, с. 88].

Попри наведений огляд, низка питань є взагалі невивченою. Поза увагою науковців залишився комплексний аналіз складів злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди. Не досліджено караність відповідних злочинів та не визначено, на скільки обґрунтовано визначені межі покарань. Практика не отримала від кримінально-правової науки відповідних рекомендацій щодо вирішення питань кримінально-правової кваліфікації злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Окрім того, не проводилось розмежування аналізованих посягань від суміжних складів злочинів або злочинів, передбачених конкуруючими нормами [2, с. 38-39].

Отже, короткий огляд кримінально-правової літератури щодо злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, засвідчив, що більшість окреслених питань є дискусійними або невирішеними та потребують подальшого ретельного аналізу.

Розглянемо історичні аспекти встановлення відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Очевидно, що будь-яку правову проблему неможливо вирішити без належного вивчення її генезису. Історії права надає науковцям безцінну інформацію, яку необхідно вміти акумулювати й використати.

Порівняльно-правовий метод дає змогу простежити становлення первинних векторів кримінальної доктрини у певний період розвитку держави, узагальнити досвід криміналізації або, навпаки, декриміналізації діянь, виявити передумови введення (скасування) покарань за вчинення відповідних правопорушень. Саме так можна відстежити появу перших кримінально-правових норм, які регламентують відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, проаналізувати неузгодженості, які колись існували, а також перейняти відповідний позитивний правовий досвід.

У рамках історії вітчизняного кримінального права, зокрема, щодо злочинів, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, доречно зацентувати на пам'ятках права, до яких належать Руська Правда, Литовські Статути (1529, 1566, 1588 р.р.), Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.; на пам'ятках російського права – Судебники 1497 р., 1550 р., Соборне Уложення 1649 р., Артикул Воєнний 1715 р., Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р., Кримінальне Уложення 1903 р., а також на КК УРСР.

Своєрідним еталоном давньоруського права є кодифікований збірник «Руська Правда», який ділився на три редакції: «Коротка редакція» (найдавніша редакція, у тексті якої закріплено фрагменти давньоруського права, які належать ще до VIII–IX ст.), «Розширена редакція» (відображає Статут Володимира Мономаха) та «Скорочена редакція» (розглядається як переробка одного зі списків «Розширеної редакції» і датується кінцем XII ст.). Варто зазначити, що у цій пам'ятці права не встановлювалась кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Окрім того, не фігурувало саме поняття «неправомірна вигода». Водночас у п. 14 Короткої редакції Руської Правди зазначено таке положення: «Якщо хто буде стягувати з іншого гроші, а той стане відмовлятися, то йти йому на суд 12 осіб». Однак у цьому пункті не вказано про те, що кошти стягувалися для власної наживи особи, оскільки не становили винятку випадки, коли

гроші стягувались для покриття певних витрат, які потрібно відшкодувати.

У цій пам'ятці права були також передбачені положення, які містили правила надання грошової допомоги «кормління», яка сплачувалась населенням відповідної території за виконання вірниками та їх намісниками своїх службових обов'язків. Зокрема, у коментарі до ст. 7 Розширеної редакції Руської Правди зазначалося: разом зі судовими зборами княжа влада узурпує стародавні судові права вільних общинників і вводить княжий суд. Вірник і супроводжуючий його намісник творить у громаді суд і розправу і стягує на користь князя віри і продажу (у справах, не пов'язаних з убивством), отримуючи частину грошей і у свою користь. Окрім того, громада зобов'язана, згідно із законом, утримувати вірника і намісника, годувати їх і їхніх коней. Із наведеного очевидно, що отримання вказаними особами частини грошей від населення на свою користь не суперечило законові та вважалося соціально прийнятним явищем. До XVIII ст. чиновники взагалі не мали «фіксованого» заробітку і жили лише за кошти, які отримували як «приношення» і дарунки від громадян; до того ж, розмір цих «поборів» жодним чином не обмежувався. Водночас позитивне вирішення спірних питань службовцями на користь «дарувальника» не було підставою для притягнення осіб до відповідальності [3].

У 1497 та 1550 роках створено Судебники великого князя Казимира, які значної мірою запозичили норми «Руської Правди». У цих пам'ятках права була передбачена заборона одержання так званих «посулів», які у Судебнику 1550 р., трактувались як винагорода чи хабар. Зокрема, у Судебнику 1497 р. були передбачені такі положення: «посулів бояром і окольничим і дяком внаслідок здійснення правосуддя не мати нікому» (п. 1). «А недільщиком на суді на боярина, і на окольничих, і на дяків посула не просити і не мати, а самим відпоруки посулів не мати» (п. 33).

У Судебнику 1550 р., також спостерігаємо норми про заборону отримувати винагороду чи хабар. Зокрема, у п. 3 зазначається: «хто посул візьме і звинуватить не по суду...». Відтак поняття «не по суду» трактується як

«вчинення дій за хабар, всупереч достовірним результатам слідства і суду». Однак у цих документах була відсутня система покарань за вчинення таких дій. Виняток становив п. 4 Судебника 1550 р., у якому передбачалось тюремне ув'язнення дяка за те, що він взяв посул і «справу записав не по суду» [4, с. 54, 78]. Таким чином, у Судебниках 1497 та 1550 р.р. була визначена заборона одержання посулів лише у сфері судочинства.

Судебники Казимира не були всебічною кодифікацією права, а тому їх змінили Литовські Статути 1529, 1566 та 1588 р.р. Питання одержання неправомірної вигоди відповідало загальній тенденції внутрішньої політики Великого князівства Литовського як держави, сутність якої полягала в забороні одержання неправомірної винагороди за вирішення справи по дружбі. Разом з тим у документі не використовувалися терміни «хабар» чи «неправомірна вигода». Зокрема, в статті 39 Розділу 3 Литовського Статуту 1566 р. містився припис про те, що «кожному стану всім заривно однакову справедливість чинить без от волюки, а от прав немає нічого брати» [5, с. 81].

У 80-х рр. XVII ст. територією Гетьманщини, із ліквідацією її політичної та правової автономії, починає поступово поширюватися російське імперське законодавство, основним джерелом якого було Соборне Уложення царя Олексія Михайловича 1649 р., яке вважалося універсальним кодексом законів феодального права, що не мало аналогів у попередній законотворчій роботі та сприяло подальшому зміцненню самодержавного ладу. Цей документ регламентував кримінальну відповідальність за одержання неправомірної винагороди. Деякі дослідники критично оцінювали цю пам'ятку права, оскільки, на їх думку, вона не розширила, а навпаки, звузила сферу правового регулювання аналізованого посягання. Однак, така позиція постає сумнівною, оскільки Соборне Уложення 1649 року розширило коло суб'єктів, які підлягають кримінальній відповідальності за одержання неправомірної вигоди (боярин, воевода, окольничий, дяк, суддя, думна людина і будь-яка наказна людина). Зокрема, у ст.ст. 5 та 6 Глави X містилось таке положення: «як буде боярин чи околничий чи

думна людина позивача або відповідача по по-сулам або по дружбі чи по недружбі несправедливо звинувачувати, а винного відпустить..., то за таку вину у них забрати честь. Воеводам і дякам і всяким приказним людям за такі ж неправди чинити той же указ».

Наступний період розвитку законодавства стосовно встановлення відповідальності за одержання неправомірної вигоди пов'язаний із іменем Петра I, під час правління якого задля запобігання корупційним злочинам уведено в дію низку указів, які мали радикальний та принциповий характер щодо заборони отримувати чиновникам будь-яку незаконну винагороду за свою працю, крім жалування, запроваджували смертну кару за вчинення вказаних дій. Зокрема, в Указі від 24 грудня 1714 р. було передбачене таке положення: «забороняється всім чинам, які при справах поставлені, вимагати жодні посули, і з народу брати торгами, підрядами та іншими вигадками». Отже, якщо в попередні періоди злочини, які полягали в одержанні неправомірної вигоди (так звані «посули»), розглядалися як порушення службового обов'язку у сфері судочинства, то за законодавством Петра I їх виокремлюють як загальні склади злочинів.

У 1715 році був підготовлений Артикул Воєнний, однак у цьому документі жодної згадки про встановлення відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди не було. Найвідомішою з-поміж кодифікацій українського права першої половини XIX ст. було створення пам'ятки права «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, яка вважається проектом першого відомого в історії Кодексу українського права [6, с. 7]. Однак, у цьому нормативно-правовому акті також не було передбачено норм, які б регламентували кримінальну відповідальність за вчинення вказаних злочинних дій.

Наприкінці першої половини XIX ст. прийнято новий кримінальний закон – «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 року, який був затверджений російським імператором Миколою I. На відміну від інших пам'яток права, вирізнялось багатостатейністю та казуїстичністю. У цьому документі, зо-

крема, вперше регламентовано відповідальність чиновника або іншої особи за вчинення дій, які полягають у прийнятті обіцянки, одержанні (за попередньою згодою та без попередньої згоди) або вимаганні хабара, подарунка, винагороду, грошей, речей. Окремо були передбачені склади одержання неправомірної вигоди особисто чиновником або через посередника (Розділі V «Про злочини і проступки по службі державній і суспільній» Глави VI «Мздоїмство і лихоїмство» (ст. 401–413)). Відповідно, поняття «мздоїмство» трактувалось як отримання чиновником чи іншою особою неправомірної вигоди за вчинення законних дій, натомість «лихоїмство» полягало в одержанні неправомірної вигоди за вчинення дій незаконного характеру. Із наведеного очевидно, що законодавець того часу диференціював відповідальність за одержання неправомірної вигоди особою, залежно від того, чи суперечить закону дія, яка нею вчиняється в інтересах особи, яка надає неправомірну вигоду, чи ця дія вчиняється згідно з законом.

Так, у ст. 401 «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 року зазначено: якщо чиновник або інша особа, яка перебуває на державній чи суспільній службі, за вчинення дії, яка входить до обов'язків його служби, прийме, хоча і без будь-якого порушення своїх обов'язків, подарунок, який полягає у грошах, речах або в будь-чому іншому, або прийме подарунок без попередньої на те згоди та не поверне його негайно або не пізніше, як через три дні з моменту одержання, то в такому випадку він підлягає грошовому стягненню у розмірі, вдвічі більшому від ціни подарунка, та звільненню з посади. Такому ж покаранню підлягає і та особа, яка приймає вказані подарунки через інших осіб, або дозволить від свого імені приймати подарунки дружиною, дітьми чи іншими родичами.

Натомість у ст. 402 «Уложення про покарання кримінальні та виправні» передбачена відповідальність за прийняття в дар грошей, речей або будь-чого іншого та «вчинення або допущення чого-небудь протиправного, що суперечить обов'язкам служби». За вчинення вказаних дій законом було встановлено покарання у вигляді позбавлення всіх особистих,

зокрема і присвоєних, прав, а також заслання до Томської або Тобольської губернії на термін від одного до трьох років та побиття різками. Відтак, з одного боку, встановлення відповідних мір покарання за вчинення вказаних дій свідчить про суворість тогочасного законодавця, однак із другого – їх застосування було своєрідним засобом стримування від учинення суспільно небезпечних дій, які полягають в одержанні неправомірної вигоди.

В «Уложення про покарання кримінальні та виправні» також були передбачені обставини, які пом'якшують покарання. Зокрема, якщо особа, одержавши неправомірну вигоду та не вчинивши жодних порушень по службі, щиро розкаялась та повідомила про відповідний факт своєму начальству, то суд мав право пом'якшити міру покарання, обмежившись лише звільненням особи зі служби, позбавленням посади або суворою доганою (ч. 2 ст. 402).

Окрім того, особа підлягала покаранню також у тому випадку, «коли гроші і речі були їй ще не віддані, а тільки обіцяні, однак вона дала на це згоду» (ч. 2 ст. 405). Тобто у цьому документі вперше було передбачено кримінальну відповідальність за прийняття обіцянки неправомірної вигоди. Відповідно, що складнішими ставали суспільні відносини, то ширше впроваджувались у життя нові положення про заборону прийняття обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Відповідно до ч. 2 ст. 406 «Уложення про покарання кримінальні та виправні», найвищим ступенем «лихоїмства» (одержання неправомірної вигоди за вчинення дій незаконного характеру) було вимагання неправомірної вигоди, зокрема «будь-яка вимога подарунків або невстановленої законом платні, або будь-яких послуг, прибутків чи інших вигод, за справу, яка стосується служби чи посади винного...» [2, с. 43-44].

В останнє десятиріччя XIX ст. підготовлений новий кримінальний кодекс – «Кримінальне уложення» 1903 року, яке було підписане імператором, але повністю так і не ввійшло в дію. Відповідальність за одержання неправомірної вигоди була передбачена у ст. 656–662. Так, у ч. 1 ст. 656 «Кримінального уложення» зазначалося: «службовець, який винний в одержан-

ні хабара, завідомо наданого йому, за вчинення дій, які належать до його обов'язків по службі, підлягає покаранню у виді ув'язнення в тюрмі на термін не вище шести місяців». За цією ж статтею кримінально караними вважалися дії, які полягали в одержанні неправомірної вигоди за вчинення злочинного діяння або кримінального проступку (ч. 3 ст. 656).

Також у цій пам'ятці права, законодавець регламентував відповідальність за одержання неправомірної вигоди службовцем, за вчинення дій, які належать до його обов'язків, внаслідок її витребування. Покарання за вказані дії полягало в ув'язненні в тюрму на термін не менше трьох місяців. Отже, якщо порівнювати відповідне покарання із тим, яке передбачене у ч. 1 ст. 656 «Кримінального уложення», то виявляється, що за одержання неправомірної вигоди внаслідок її вимоги судом може бути призначене менш суворе покарання, ніж за одержання такої вигоди без висування вимоги.

Зазначеними діями не обмежилася регламентація кримінальної відповідальності за одержання неправомірної вигоди. Під покарання підпадали також дії, які полягали у присвоєнні дару службовцем, який наданий йому для передачі іншій особі, а також прийняття його з метою присвоєння, під видом іншого службовця (ст. 661).

Аналіз «Кримінального уложення» 1903 року засвідчив, що законодавець за одержання неправомірної вигоди не диференціював кримінальну відповідальність за спеціальним суб'єктом (лише службова особа). Окрім того, не було передбачено відповідальності за прийняття пропозиції або обіцянки одержання неправомірної вигоди.

1922 року прийнято КК УСРР, який став першим кодифікаційним актом, що систематизував норми радянського кримінального права, у якому була передбачена відповідальність за одержання службовою особою хабара. У теорії кримінального права зазначається, що запровадження відповідальності за вказані дії мало декларативний характер, оскільки за радянських часів доступ до чиновницького апарату та надання ними послуг був можливий лише за корупційною схемою. З цього приводу проф. О. С. Бондаренко наголошує, що «до

кримінальної відповідальності притягали винятково тих осіб, що отримували хабарі-підкупи, у той час як хабарі-подяки чи хабарі-дарунки взагалі перестали сприймати як прояви антиправової поведінки» [7, с. 22].

Далі було прийнято КК УРСР 1927 року, який майже не відрізнявся від свого попередника. Зокрема, ст. 117 передбачала відповідальність за одержання службовою особою особисто або через посередників у будь-якому виді хабара за виконання чи невиконання в інтересах особи будь-якої дії, яку службова особа могла і повинна була вчинити винятково внаслідок свого службового становища.

Важливе значення для розвитку кримінально-правових норм мав КК УРСР 1960 року, у якому відповідальність за одержання хабара була передбачена у ст. 168 КК. Покарання за вказані дії полягало у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років із конфіскацією майна і позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років. Кваліфікуючими ознаками одержання хабара були: великий розмір одержання хабара; вчинення злочину посадовою особою, яка займає відповідальне становище; попередня змова групи осіб; повторність; вимагання (ч. 2 ст. 168); особливо великий розмір хабара; вчинення злочину посадовою особою, яка займає особливо відповідальне становище (ч. 3 ст. 168).

1 вересня 2001 року набрав чинності діючий КК України, в якому була передбачена кримінальна відповідальність за одержання хабара службовою особою (ст. 368). Зокрема, ч. 1 ст. 368 КК України мала такий зміст: «одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабара за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища». Зазначимо, що порівняно з КК 1960 р., міра покарання за вчинення вказаного злочину була не такою суворою, зокрема: штраф від п'ятисот до семисот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного року, або арешт на строк до шести місяців, з позбавленням права обіймати

певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

У межах реалізації державної політики щодо євроінтеграції шляхом увідповіднення законодавства України до європейських стандартів, 18 квітня 2013 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» № 221-VII, згідно з яким поняття «хабар» було замінено на «неправомірну вигоду». Це значно розширило сутність цього кримінально-правового поняття, оскільки кримінальна відповідальність тепер передбачалася не лише за одержання неправомірної вигоди, а й за прийняття її пропозиції чи обіцянки. Також розширено коло осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за вчинення вказаних дій. Зокрема, ними, окрім службової особи, є працівник підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою; службова особа юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; аудитор, нотаріус, приватний виконавець, експерт, оцінювач, третейський суддя або інша особа, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, а також незалежний посередник чи арбітр під час розгляду колективних трудових спорів; особа, яка зловживає впливом.

Окрім того, 14 жовтня 2014 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за порушення виборчих прав громадян» № 1703-VII, яким у новій редакції викладено ст. 160 КК України, де передбачена кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди виборцем та учасником референдуму.

Висновки. Таким чином, аналіз історичних джерел права засвідчив, що кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди забезпечувалась не на всіх етапах розвитку суспільства. Зокрема, за часів «Руської Правди» існувала «система кормління», яка утримувала чиновників за рахунок населення від-

повідної території, що не суперечило закону та вважалося соціально прийнятним явищем. Правові норми, які вперше передбачали відповідальність за одержання неправомірної вигоди, з'явилися у Судебниках 1497 та 1550 років, однак вони не мали універсального характеру і поширювалися зазвичай на сферу здійснення судочинства. Згодом одержання неправомірної вигоди диференціюється залежно від правомірності дій, котрі вчиняє вигодоодержувач, з'являються нові його форми, а також види неправомірної вигоди («Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 року, «Кримінальне уложення» 1903 року). Відтак, законодавчі норми, які передбачають кримінальну відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, у сформованому виді з'явились лише у чинному КК України, однак і вони не позбавлені недоліків.

Література

1. Жовтан П. В. Документування як засіб забезпечення оперативними підрозділами доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць, 2014. – № 4 (51). – С.87–93.
2. Желік М. Б. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди: кримінально-правова характеристика: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / НУ «Львівська політехніка». – Львів, 2018. – С. 38–47.
3. Вілкул Т.Л. Руська правда - збірник законів [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.history.org.ua>; Коментарий к пространной редакции Русской Правды // Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. / под ред. О. И. Чистякова. – М., 1984. Т. 1: Законодательство Древней Руси. С.47–129; Малахов А. Табель о взятках // Коммерсантъ Деньги, 27 червня 2005. – № 25 (530). URL: http://www.aferizm.ru/histiry/his_vzyatka_tabel.htm
4. Ковальова С. Г. Судебник великого князя Казимира Ягайловича: монографія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 112 с.
5. Сивопляс Ю. Ю. Окремі аспекти генезису терміна «неправомірна вигода» // Науковий вісник Херсонського державного університету, 2014. Вип. 5-2. Т. 1. – С. 79–82.
6. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р.: наукове видання / Під редакцією Ю. С. Шемшученка. – Київ: АТ «Книга», 1997. – 214 с.
7. Бондаренко О. С. Історичний аспект формування поняття «неправомірна вигода» // Юридичний вісник, 2014. – № 2 (31). – С. 20–23.